

Eiropas Savienībā “uzspridzina” valstu divpusējos ieguldījumu aizsardzības līgumus

Eiropas Savienības limenī ir sperti nozīmīgi soļi un parakstīts daudzpusējs līgums par divpusējo ieguldījumu aizsardzības līgumu izbeigšanu starp ES dalībvalstīm. Līdz ar šī līguma stāšanos spēkā ES dalībvalstu investoru ieguldījumi Latvijā nebūs aizsargāti ar divpusējo ieguldījumu aizsardzības līgumu, intervijā *Dienas Biznesam* norāda ZAB Sorainen partneris Valts Nerets

Teksts Māris Ķirsons

Foto publicitātes

Sabrucinot līdzšinējo, labi strādājošo ES dalībvalstu investoru ieguldījumu aizsardzību, var būtiski mainīties ārvalstu ieguldījumu plūsmas. Šķirējtiesas vietā Latvijas gadījumā būtu ekonomisko lietu tiesa.

Kāda ir pašreizējā situācija?

Lai citu valstu potenciālie investori Latvijā un investori no Latvijas būtu drošībā attiecībā uz saviem ieguldījumiem, starp valstīm ir noslēgti savstarpējie ieguldījumu aizsardzības līgumi. Tie paredz, ka gadījumos, kad tiek aizskartas investoru intereses, tiem ir iespēja šos strīdus skatīt starptautiskā – visbiežāk Stokholmas, Parīzes vai Vašingtonas – šķirējtiesā, kuras nozīmētie šķirējtiesneši nav no strīdā iesaistīto pušu valstīm. Latvijai kopumā ir noslēgti divpusējie ieguldījumu aizsardzības līgumi ar vairāk nekā 40 valstīm, tostarp visām ES dalībvalstīm, ieskaitot Lielbritāniju, kura pamet ES. Nenoliedzami, ka šādi ieguldījumu aizsardzības līgumi veicināja ieguldījumu pieplūdumu daudzās valstīs, tostarp Latvijā, kas arī veicināja ekonomikas attīstību. Protams,

līdztekus šiem līgumiem ir vēl, piemēram, Enerģētikas harta un citi līgumi. Līdz šim ieguldījumu aizsardzības mehānisms ir labi darbojies, visā pasaulē līdz 2019. gadam bija fiksēti apmēram 1000 ieguldījumu strīdu procesi, kuros tika vērtēts, vai ir noticis investora tiesību aizskārums. Tā kā ES kā bloka līmenī tiek slēgti starptautiskie līgumi, arī ieguldījumu aizsardzība ir ES, nevis katras dalībvalsts kompetencē. Tā rezultātā ieguldījumu aizsardzības līgumiem starp divām ES dalībvalstīm vairs nevajadzētu pastāvēt, jo visu regulē ES, un dalībvalstis apņēmās izbeigt savstarpējos ieguldījumu aizsardzības līgumus. Laikā, kad daudzās valstīs ir būtiski ietekmēti ārvalstu investoru bizness, it īpaši *COVID-19* krīzes dēļ, 2020. gada 5. maijā 23 ES dalībvalstis, tostarp Latvija, ir parakstījušas daudzpusēju līgumu par starp ES dalībvalstīm noslēgto divpusējo ieguldījumu aizsardzības līgumu izbeigšanu. Tas nozīmē, ka līdz ar šī līguma spēkā stāšanos ES dalībvalstu investoru ieguldījumi Latvijā nebūs aizsargāti ar divpusējo ieguldījumu aizsardzības līgumu. Šādos līgumos iekļautās t.s. saulrieta klauzulas, kas paredz investora tiesību aizsardzību

Latvijā vēl 15–30 gadus pēc līguma izbeigšanas, zaudēs spēku nekavējoties līdz ar to brīdi, kad šādu likumprojektu ratificēs Saeima. Tiesa, četras ES dalībvalstis – Somija, Zviedrija, Austrija un Īrija – nav parakstījušas dokumentu par divpusējo ieguldījumu aizsardzības līgumu izbeigšanu. Pret šīm valstīm Eiropas Komisija jau plāno sankcijas.

Kāda būs jaunā kārtība un kāda varētu būt tās ietekme?

Jaunā kārtība ietekmēs gan ES investoru nākotnes prasības pret Latviju, gan – pārsteidzoši – arī jau šobrīd šķirējtiesās izskatīšanā esošās prasības. ES dalībvalstu investori turpmāk celt jaunas prasības pret Latviju šķirējtiesās, tādās kā Stokholmas Starptautiskā šķirējtiesa (SCC), Starptautiskās tirdzniecības palātas šķirējtiesa (ICC) vai ICSID, nevarēs vispār. Faktiski ar atpakaļ vērstu spēku ES dalībvalstis ir tām izdevīgā veidā pārrakstījušas vēsturi. Proti, jaunā kārtība paredz sarežģītu un neskaidru mehānismu, kā tiks izšķirtas tās prasības, kas joprojām vēl ir izskatīšanā vai ir citā stadijā un nav noslēgušās. Šādu prasību izšķiršanā tikko parakstītais līgums

“Jaunā realitāte ES dalībvalstu investoriem var iestāties jau tuvāko mēnešu, nevis gadu laikā, un tā var izraisīt būtiskas pārmaiņas gan ieguldījumu plūsmās, gan to apmēros,” norāda ZAB Sorainen partneris Valts Nerets.

paredz iesaistīt sarunu vedēju ar mērķi rast izlīgumu starp pusēm. Smagņēji aprakstītais process labākajās ES tradīcijās liecina par to, ka praktiskā vērtība šādām izlīguma sarunām no investora puses ir niecīga. Visticamāk, tas ir jauns mehānisms, kas papildina investora ciešanas un uzlabo valsts iespējas samazināt maksājamo rēķinu jeb kompensāciju par zaudētajām investīcijām. Proti, līdzšinējos valstu un investoru strīdos rezultāts bija apmēram 40%:60% par labu investoram. Latvijas valstij nav ļoti daudz zaudētu šādu investīciju strīdu lietu, kaut arī no pagājušā gadsimta beigām ir zaudējums tā dēvētā sagrieztā kuģa lietā, *Windau* lietā u.c. Šajā gadsimtā ir vēl daži procesi, bet pašlaik aktīvajā fāzē publiski zināmi ir četri investori – *PNB banka*, *Staur* (lidostas *Rīga* lieta), *Kazmin* un *E energia*. Tajā pašā laikā šobrīd ICSID nav nevienas ierosinātas lietas pret Zviedriju, Somiju, Dāniju un Igauniju, viena lieta ir ierosināta pret Lietuvu un Norvēģiju, savukārt pret Spāniju ir ierosinātas pat 35 lietas. Iespējams, ka *Covid-19* ierobežošanai noteiktie pasākumi un arī valsts atbalsts noteiktām nozarēm var būt par pamatu jauniem strīdiem, kuros

būs jāvērtē, vai Latvija ir aizskārusi ārvalstu investoru tiesības.

Ko tas nozīmē visiem tiem ES investoriem, kas šobrīd plāno celt prasību pret Latviju par pārkāpumu? Visticamāk, to, ka investori neuzdriksies pārbaudīt, vai strīdu joprojām var izskatīt tā šķirējtiesa, kas minēta vēl šobrīd spēkā esošā divpusējā ieguldījumu aizsardzības līgumā. Tādēļ galvenokārt vajadzēs cerēt uz nacionālo tiesu tiesnešu spēju iedziļināties lietā un objektīvi izlemt sarežģītus liela apjoma strīdus. Latvijas ekonomisko lietu tiesas plāns skatīt strīdus ar investoriem neiepriecina. Lai arī cik liela būtu ticība jebkuras valsts, tajā skaitā Latvijas, tiesu objektivitātei un spējai pieņemt valstij nelabvēlīgus lēmumus, atstāt šādu strīdu risināšanu dalībvalstu tiesu kompetencē nav adekvāts risinājums. Protams, ir iniciatīva, ka ar dalībvalstu investoru aizskārumu nodarbosies ES līmenī, taču būs vajadzīgi daudzi gadi, kamēr šī ideja materializēsies. Savukārt līdz tam ES dalībvalstu investoriem attiecībā uz savu ieguldījumu aizskārumu Latvijā nāksies paļauties uz Latvijas tiesu godprātību, novērtējot Latvijas valsts iespējamo aizskārumu katrā konkrētā gadījumā.

Jāatgādina, ka starptautiskās šķirējtiesas process ir jau gadiem pārbaudīta vērtība ne tikai efektivitātes dēļ, bet arī tādēļ, ka šaubas par objektivitāti šajā procesā nepastāv gandrīz nemaz. Jautājums par to, vai kaut kāds dokuments efektīvi aizstās ieguldījumu aizsardzību vai efektīvo šķirējtiesas procesu ar ieguldījumiem saistīto strīdu izšķiršanu, paliek atvērts. Nākotnes ieguldījumiem vēl aktuālāka kļūst ieguldījumu plānošana, kurā tagad it īpaši būs jāpievērš uzmanība investora valstspiederības plānošanai.

Vai jaunā kārtība nevaliros ārvalstu investoru neuzticību, un līdz ar to arī ieguldījumu plūsma var sarukt?

Tas, ka investori varētu neuzticēties dalībvalstu tiesām, nav nekas pārsteidzošs, jo valsts finansētai tiesai būtībā ir jālemj pret pašu valsti, kura finansē tiesu. Viena lieta ir administratīvās tiesas, kuru lēmumiem nav tik būtiskas finansālās ietekmes. Vienlaikus neredzu pamatu prognozēm, ka ārvalstu ieguldījumu straume saruks vai pat līdzšinējie ieguldījumi tiks pārvesti uz citām valstīm, kurās joprojām investoriem būs iespējas vērsties starptautiskajā šķirējtiesā. Tajā pašā laikā līdztekus ekonomiskajiem, nodokļu un tiesiskajiem apsvērumiem, kad tiek vērtēts, kur ieguldīt, populārāka kļūst ieguldījumu plānošana pēc to aizsardzības iespējām. Proti, ja, piemēram, Vācijas investors vēlēties ieguldīt Latvijā, bet vairs nebūs spēkā Latvijas-Vācijas noslēgtais ieguldījumu aizsardzības līgums, tad šis investors var izveidot meitas uzņēmumu, piemēram, Šveicē un jau kā ieguldītājs no Šveices, kuru aizsargā Latvijas-Šveices ieguldījumu aizsardzības līgums, droši investēt Latvijā, jo strīdus gadījumā to skatīs starptautiskā šķirējtiesa, nevis nacionālā līmeņa tiesa.

“Dažādos strīdos jautājums par investora pieraksta valsti ir jau cilāts. Un visos gadījumos šķīrējtiesas lēmums ir bijis skaidrs,” norāda ZAB Sorainen partneris Valts Nerets.

Šveice nav ES dalībvalsts, līdz ar to investoriem ar juridisko pierakstu no šādas valsts paliks spēkā pašreizējā ieguldījumu aizsardzības kārtība valsts aizskāruma gadījumā. Tādu pašu situāciju var iegūt, izmantojot ieguldījumiem kādu citu ārpus ES esošu valsti, piemēram, ASV, Kanādu, Norvēģiju, Ukrainu utml., kaut arī šajos divpusējos investīciju aizsardzības līgumos ir nianšes. Piemēram, līgumā ar Šveici ir noteikts, ka investoram ir jābūt ar reālu ekonomisku darbību Šveicē, nevis vienkārši tur reģistrētam čaulas uzņēmumam.

Ja jaunā kārtība ieguldījumu strīdu izskatīšanā nemaina to valsti, kuras nav ES dalībvalstis, investoru pretenziju izvērtēšanu, vai netiks novērota ES dalībvalstu investoru pieraksta juridiskās adreses migrācija, piemēram, uz Lielbritāniju, kura pamet ES?

Jā, var izveidoties situācija, ka daudzi esošie investori no ES maina savu juridisko adresi un kļūst par ieguldītājiem, piemēram, no Lielbritānijas. Kāda situācija veidosies, to rādīs laiks. Jāņem vērā, ka perspektīvā ieguldījumu aizsardzības līgumi būs starp valstīm, kuras ir ārpus ES, un visu Eiropas Savienību. Tādu atsevišķu ieguldījumu aizsardzības līgumu, kādi

pašlaik ir Latvijai, piemēram, ar Ukrainu, Norvēģiju, Šveici un citām valstīm, kuras nav ES, nākotnē nebūs. Protams, pašlaik prognozēt, kad šī jaunā kārtība stāsies spēkā, nav iespējams, kaut arī pirmie attiecīgie līgumi, piemēram, starp ES un Kanādu, ES un Japānu, jau ir noslēgti.

Vai šādā ārvalstu investoru kontekstā ir svarīgi, kas ir šo ieguldījumu pārvaldnieks vai patiesā labuma guvējs, un, ja tas būs ES dalībvalsts pilsonis vai uzņēmums, vai tādējādi pret šādiem investoriem netiks attiecināts ieguldījumu strīdu izskatīšanas mehānisms – starptautiskā šķīrējtiesa?

Dažādos strīdos jautājums par investora pieraksta valsti ir jau cilāts. Un visos gadījumos šķīrējtiesas lēmums ir bijis skaidrs – nav svarīgi, kādas valsts pilsoņi ir investora īpašnieki, bet svarīgi, ka tas ir ārvalstu ieguldījums saskaņā ar attiecīgo ieguldījumu aizsardzības līgumu. Pirms gandrīz divdesmit gadiem Ukraina negribēja atzīt par aizsargātiem ieguldījumus, kurus Ukrainā bija veicis juridiski Lietuvā reģistrēts uzņēmums, kas faktiski piederēja Ukrainas uzņēmējam. Taču šķīrējtiesa atzina, ka ieguldījumus ir veicis ārvalsts investors, jo ieguldījumus aizsargāja Lietuvas un Ukrainas

noslēgtais ieguldījumu aizsardzības līgums. Šāda ieguldījumu plānošana ir legāla, un arī latviešiem, reģistrējot uzņēmumu Lielbritānijā vai citviet un pēc tam ieguldot Latvijā, attiecīgos ieguldījumus aizsargās noslēgtais ieguldījumu aizsardzības līgums. Šobrīd izskatās, ka Lielbritānija varētu būt tāds kā ieguldījumu tilts ES dalībvalstu investoru ieguldījumiem citā ES dalībvalstī.

Cik ātri šī jaunā kārtība varētu kļūt par realitāti Latvijā?

Domāju, ka runa ir par mēnešiem, nevis gadiem, prognozēju, ka attiecīgais ierosinājums jau šogad likumprojekta izskatā parādīsies Saeimā. Latvijā ES dalībvalstu investoru strīdus, visticamāk, skatītu ekonomisko lietu tiesa, kuras darbība paredzēta jau 2021. gadā, un tādējādi var pieņemt, ka Latvija šo kārtību varētu iedzīvināt jau nākamgad, jo diez vai šādu ieguldījumu strīdu izskatīšanu vispārējās tiesās vēlēšies investori vai politiķi. Vienlaikus ES dalībvalstu investoriem Latvijā, pirms vēl kaut kas atgadīties, būtu jāpadomā par papildu drošības pasākumiem, it īpaši tiem, kuriem ir potenciāls nonākt neapskaužamā situācijā, piemēram, ja izskan ziņas par licenču atņemšanu, ierobežošanu, valsts atbalsta būtisku samazinājumu kādā nozarē. Ja ES dalībvalstu investoriem ir ieguldījumi šādās nozarēs Latvijā, tad jau pašlaik ir jāizstrādā attiecīgs rīcības plāns, t.sk. apsverot mainīt ieguldījumu valstspiederību uz valsti, kura nav ES dalībvalsts. Šāda plānošana līdz noteiktam brīdim ir legāla. Taču domāt par šādiem papildu drošības pasākumiem brīdī, kad Latvijas valsts jau būs pieņēmusi investoram nelabvēlīgu lēmumu, var būt par vēlu. ■